

الگوی نظری محافظت از مرزهای جنسی خانواده براساس منابع اسلامی برای خانواده درمانگری سیستمی - معنوی

عباس پسندیده^۱، مسعود جان بزرگی^۲، مسعود آذربایجانی^۳

چکیده

در روایات اسلامی افزون بر مرز فردی، خانواده نیز مرز جنسی دارد که مرد و زن را شامل می‌شود و آموزه‌های آن قابلیت مدل‌سازی دارد. پژوهش حاضر با هدف استخراج الگوی محافظت از مرز جنسی خانواده به روش تحلیلی- اسنادی کلاسیک در مطالعات اسلامی انجام شد. داده‌های پژوهش با استفاده از روش تجزیه و تحلیل کیفی از نوع بررسی متون متقابل تحلیل و سپس الگوپردازی نظری در چارچوب مشاهدات بالینی و تحلیلی، انجام شد. بدین منظور پس از تحلیل و کدگذاری بیش از ۱۰۰ حدیث و آیات مرتبط با موضوع پژوهش، ۲۳ روایت پس از اعتباریابی و با توجه به آیات قرآن در الگوپردازی، انتخاب و با سه مؤلفه مربوط به مرزهای خانواده (مرزهای درون- بیرون، خود- دیگری و زن- مرد)، تجزیه و تحلیل شد. نتایج بررسی‌ها نشان داد که الگوی مرز جنسی خانواده ناظر به درون و بیرون خانواده بوده و شامل زن و مرد است. مدل ارتباط جنسی زن و مرد با غیرهمسر (خود- دیگری)، مدلی بسته و ایمنی‌بخش و رفتار جنسی همسران با یکدیگر، مدلی باز و رضایت‌بخش است. بُعد بیرونی این الگو، ترکیبی از عفت و غیرت است که سبب احساس ایمنی جنسی برای همسران می‌شود و بُعد درونی آن تبحر و آمادگی است که نشانه توجه جنسی است. همچنین بین رفتار درون و بیرون سیستم رابطه‌ای معکوس برقرار است؛ یعنی منع جنسی نسبت به بیرون خانواده، با رضای جنسی درون خانواده ارتباط دارد و برعکس آن نیز برقرار است. براین اساس، برای امنیت مرز جنسی خانواده باید برنامه‌هایی جامع براساس مفاهیم عفت، غیرت، تبحر و تهیاً طراحی کرد. این الگو می‌تواند برای ارتقاء امنیت و آرامش خانواده در تکنیک خانواده‌درمانگری معنوی مورد آزمون قرار گیرد.

واژگان کلیدی: مرز جنسی، عفت، تبحر، آراستگی جنسی، ایمنی جنسی، توجه جنسی، خانواده‌درمانگری معنوی.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۳۰
۱. دانشیار گروه معارف حدیثی، دانشکده علوم و معارف اسلامی، دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران. (نویسنده مسؤل)

Email: pasandide@hadith.ir

Email: psychjan@gmail.com

Email: psychjan@gmail.com

۲. استاد گروه روان‌شناسی، پژوهشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران.

۳. استاد گروه روان‌شناسی، پژوهشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران.

A Theoretical Model of Protecting Family Sexual Borders Based on Islamic Sources for Spiritual-Systemic Family Therapy

Abas Pasandideh¹, Masoud Janbozorgi², Masoud Azarbajani³

In Islamic narratives, not only do individuals have a sexual border, but also family has a sexual border that its teachings can be modeled. This analytical-documentary study tried to present a model of protecting family sexual border based on Islamic studies. The qualitative content analysis was applied for analyzing the data, and then the theoretical modeling was done in the form of clinical and analytical observations; thus, after analyzing and coding more than 100 Hadiths and the related Quranic verses, 23 narratives were selected after validating and paying attention to the Quranic verses in terms of modeling, and they were analyzed regarding three components related to family borders (inside-outside, self-other, and man-woman). According to the results, the model of family sexual border includes the components of inside-outside and man-woman. The model of sexual relationship of men and women with non-spouses (self-other) is a closed and protective model, and the model of sexual relationship of couples with each other is an open and satisfactory model. The outside aspect of this model is a combination of chastity and zeal, which makes the couples feel sexually safe, and the inside aspect is a combination of ostentation (Tabaraj) and readiness that is a sign of sexual attention. In addition, there is an inverse relationship between the inside behavior of the system and the outside, that is, sexual prohibition outside the family is related to sexual satisfaction inside the family and vice versa. Therefore, comprehensive programs, based on the concepts of chastity, zeal, and ostentation (Tabaraj), should be designed for protecting family sexual border. This model can be tested for improving family safety and peace in the spiritual family therapy.

Keywords:sexual border, chastity, ostentation (Tabaraj), sexual beauty, sexual safety, sexual attention, spiritual family therapy.

Paper Type: Research

Data Received: 2022 / 04 / 22 Data Revised: 2023 / 02 / 06 Data Accepted: 2023 / 02 / 19

1. Associate Professor, Department of Hadith Knowledge, Faculty of Islamic Sciences and Knowledge, Quran and Hadith University, Qom, Iran. (Corresponding Author)

Email: pasandide@hadith.ir

2. Professor, Department of Psychology, Quran and Hadith University, Qom, Iran.

Email: psychjan@gmail.com

4. Professor, Department of Psychology, Quran and Hadith University, Qom, Iran.

Email: psychjan@gmail.com

۱. مقدمه

گریزه جنسی و چگونگی ارضای آن از موضوعات مورد توجه انسان است که هم جنبه فردی دارد و هم جنبه خانوادگی. براساس تعالیم دینی، ارضای جنسی در مقیاس فردی، ضوابط و قوانینی دارد که دین، مرزهای آن را مشخص می‌کند که عمل در این محدوده این مرزها عفت نامیده می‌شود (عباسی، ۱۳۹۸؛ پسندیده، ۱۳۸۸) و رعایت این مرزها سلامت جنسی خانواده را رقم می‌زند (فروتن و اخوان تقوی، ۱۳۹۰). هوشیاری، صفورایی پاریزی، جزایری و تقییان (۱۳۹۹) در پژوهش تلاش کردند مرزهای درونی خانواده را با تحلیل آیات قرآن و روایات استخراج کنند. آنها مرز جنسی زن و شوهر را باتوجه به الگوی ساختاری، زیر نظام همسری قرار داده‌اند. خانواده نیز مرز جنسی دارد که با مرز جنسی فردی متفاوت است. مرز جنسی خانواده به مسئله جنسی زن و شوهر اختصاص دارد و در ادبیات علمی روان‌شناختی موضوع امنیت جنسی از زوایای مختلف قابل بررسی است.

متون و منابع مربوط به خانواده‌درمانگری، هنجار فرهنگی تک‌همسری طولانی‌مدت یا مادام‌العمر را ایده‌آل می‌داند و حتی در پیمان زناشویی زوجین درباره وفاداری عاطفی، دلبستگی و اعتماد در ابعاد مختلف زندگی باهم صحبت می‌کند که این تعهد همه‌جانبه در مطالعات غربی برای هم‌جنس خواهان هم مطرح است. (گرینان و تونل، ۲۰۰۳؛ کالتر، ۲۰۲۱) مرور ادبیات روان‌شناختی در این زمینه مملو از پژوهش‌هایی است که بیانگر اهمیت این موضوع در ایجاد تعارض‌های خانوادگی و ناامنی عاطفی در سیستم خانواده است (ویلیکینسون، لیتلیبر و رید، ۲۰۱۳). در یک تجربه پژوهشی (مؤلفان) برای درمان ۱۰ خانواده متقاضی طلاق در ایران، شش خانواده درگیر ایجاد این ناامنی برای دیگری بوده‌اند؛ برخی پژوهش‌ها این عامل را از علل اساسی طلاق برشمرده‌اند (توتل و دیویس، ۲۰۱۵). وقتی این ایجاد ناامنی در حد روابط در شبکه‌های مجازی باشد، نظام خانواده را تهدید و رضایت زوجین و تعهد آنها را کم می‌کند (مک دنیل، بروین و کراونس، ۲۰۱۷؛ دروین، میلز و دیبل، ۲۰۱۵). ایجاد ناامنی جنسی در خانواده، کمک به

1. Greenan, D. E., & Tunnel, G.
2. Coulter, M. J.
3. Wilkinson, R. T., Littlebear, S., & Reed, S.
4. Tuttle, J. D., & Davis, S. N.
5. McDaniel, B. T., Drouin, M., & Cravens, J. D.
6. Drouin, M., Miller, D. A., & Dibble, J. L.

روابط زوجی را برای درمانگران خانواده به سخت‌ترین امر درمان تبدیل کرده است (باکوم، اشنایدر و گوردون، ۲۰۱۷).

افراد به دلایل مختلف مانند لذت‌طلبی جنسی، ارتباط عاطفی، خودیابی، تنوع‌طلبی و تازگی، احساس آزادی، جبران نواقص و کمبودهای عاطفی، کسب انرژی، سرزندگی، احساس‌های رمانتیک، احساس ناامیدی و دل‌شکستگی از همسر، احساس پوچی، محدودیت و فشار و تنهایی، احقاق حق و انتقام‌گیری (گابور، گیتنر، هرو و گلیک، ۲۰۰۹) و دیگر عوامل، امنیت جنسی همسر خود را به خطر می‌اندازند. برخی نیز عواملی مانند انتظارات نهاد‌های اجتماعی^۳، ارتباطات عاطفی^۴ و رفتارهای جنسی^۵ را عامل این ناامنی می‌دانند (الکساندر و فنین، ۲۰۱۴). تبیین‌های مختلفی برای ایجاد ناامنی جنسی در نظریه‌های روان‌شناختی وجود دارد. براساس دیدگاه‌های تحلیلی، افراد به دلیل مشکلات روان‌شناختی مربوط به دوران گذشته زندگی خود مشکلاتی را در روابط زناشویی ایجاد می‌کنند. درون‌فکنی تجربه رابطه با مراقبان در دوران کودکی، زمینه‌تعمیم ساخت این رابطه را در همه دوران‌های زندگی فراهم می‌کند (بالبی، ۱۹۷۳).

براساس الگوی سرمایه‌گذاری^۸ اگر تعهد به رابطه از بین برود سرمایه‌زدایی صورت می‌گیرد. تعهد باعث دلبستگی در ارتباط و ایجاد انگیزه برای ادامه رابطه و سرمایه‌گذاری است. وقتی موضوع دیگری توجه انسان را جلب کند و برای او جاذبه داشته باشد، ظرفیت رضایت و شادکامی از رابطه قبلی کم می‌شود. این موضوع بر روی تعهد به رابطه قبلی تأثیر می‌گذارد. (دریگوتس، سافستروم و جنتیلا، ۱۹۹۹). براساس این مدل، توجه به عوامل پرجاذبه‌تر در بیرون از رابطه زناشویی موجب ناامنی جنسی می‌شود. در الگوی تکاملی متغیرهای مختلفی برای ناامنی جنسی دیده می‌شود. در این الگو حسادت، فرزندآوری، گرایش‌های

1. Baucom, D. H., Gordon, K. C., & Snyder, D. K.
2. Gabor, I., Keitner, G. I., Heru, A. M., & Glick. I. D.
3. institutional expectations
4. emotional connectedness
5. sexual behaviours
6. Alexaner, K. A., & Fannin, E.
7. Bowlby, J.
8. The investment model.
9. Drigotas, S. M., Safstrom, A., & Gentilia, T.

تکاملی و تفاوت زن و مرد مهم است (بارکو، کاسمید و توپای،^۱ ۱۹۹۲؛ باس^۲، ۱۹۹۵؛ کاسمید و توپای،^۳ ۱۹۹۴؛ دیلی، ویلسون و ویقورتس،^۴ ۱۹۸۲؛ سیمونز،^۵ ۱۹۷۹). روابط خارج از ازدواج یا ازدواج مجدد، به مردان این امکان را می‌دهد که فرصت فرزندآوری بیشتری داشته باشند و زنان به دنبال فرصت برای یافتن منبع مناسب‌تری برای مراقبت از فرزند خود می‌گردند. زنان به دنبال رابطه منحصربه‌فرد می‌گردند و یا در رابطه می‌مانند تا همسر و فرزندانشان یقین داشته باشند که فرزند و پدر متعلق به آنهاست و فرایند انتقال نسلی قابل اعتماد است. بنابراین، تهدید عاطفی و یا جنسی واکنش متفاوتی را در زن و مرد برمی‌انگیزد (باس، ۱۹۹۵).

در الگوهای اجتماعی شدن (جامعه‌پذیری^۶) روابط خارج از ازدواج به تفاوت افراد در اجتماعی شدن مربوط است. (فنیگستین و پلتز،^۷ ۲۰۰۲) یادگیری، فرایندهای شناختی و فرهنگ در شکل‌گیری رفتار جنسیتی دخالت دارد. از نظر این الگو دلیل اصلی خروج از پیمان زناشویی، تفاوت در تمایل افراد به ایفای نقش‌های جنسیتی است (اگلی و وود،^۸ ۱۹۹۱). برخی دلیل این خروج را در مردان، لذت جنسی و جسمی و در زنان، کشش احساسی و ارتباطی می‌دانند که همین تفاوت تمایل را دلیل جامعه‌پذیری نیز می‌دانند (هاید و دلاماتر،^۹ ۲۰۰۰). براساس این دیدگاه، مردان به خیانت جنسی و زنان به خیانت عاطفی واکنش شدیدتری نشان می‌دهند. چه بسا براساس این تبیین‌ها بتوان الگوی ایمنی-توجه جنسی را این‌گونه تبیین کرد که مردان به دلیل سلطه‌جویی و لذت جنسی، به غیرهمسر توجه جنسی پیدا و ناامنی جنسی را به خانواده وارد می‌کنند و زنان به دلیل مشارکت و نیاز عاطفی این زمینه برایشان فراهم می‌شود. مردان وقتی زنی را به تصرف خود درآوردند فرض را بر این می‌گیرند که همسرش همیشه به او تعلق خواهد داشت. بنابراین، برای سلطه بیشتر به دنبال موضوعات جنسی دیگر می‌روند و برای زنان به دلیل وارد شدن به موضوعات مشارکتی و نیاز به توجه عاطفی این موضوع رقم می‌خورد.

1. Barkow, J. H., Cosmides, L., & Tooby, J.
2. Buss, D. M.
3. Cosmides, L., & Tooby, J.
4. Daly, M., Wilson, M., & Weghorst, S. J.
5. Symons, D.
6. Socialization model
7. Fenigstein, A., & Peltz, R.
8. Eagly, A., & Wood, W.
9. Hyde, J. S., & DeLamater, J.

به نظر می‌رسد این الگوهای نظری تاحدی می‌توانند الگوی دینی توجه-ایمنی جنسی را تبیین کنند، اما نمی‌توانند به‌طور کامل تمام ابعاد مسئله را پوشش دهند؛ زیرا این الگوها نایمنی جنسی را توجیه کرده و آن را اجتناب‌ناپذیر می‌دانند. از آنجاکه برخی از نظریه‌پردازان، الگوهای تحلیلی، مبنای شکل‌گیری اخلاق را هویت جنسی می‌دانند به نظر می‌رسد درمان این موضوع بیش از هر چیزی به تغییر الگوهای اخلاقی و توانایی خودمهارگری در مقابل جنس مخالف مربوط است. بنابراین از موضوعات مهم خانواده، مرز جنسی آن است. مراد از مرز جنسی خانواده جنبه خانوادگی این موضوع است نه جنبه فردی آن. مرز جنسی در مقیاس فردی براساس ضوابط شرعی تعیین می‌شود و این ضوابط بین زن و مرد یکسان است؛ یعنی هر دو باید از هر نوع رابطه جنسی نامشروع با جنس مخالف پرهیز کنند.

ممکن است بین روش‌های مراقبت و مهار بین این دو تفاوت وجود داشته باشد، اما در اصل مرز جنسی فردی، تفاوتی بین زن و مرد نیست. مرز جنسی خانواده نیز مانند مرز فردی آن براساس ضوابط و قوانین حاکم بر خانواده تعریف می‌شود. براساس تعالیم اسلامی، برای زن، وحدت زوج و برای مرد، امکان تعدد زوجه (در شرایط خاص) وجود دارد. این ضوابط، تعریف خاصی از مرز جنسی خانواده را به وجود می‌آورد که آن را با مرز فردی متفاوت می‌کند. در مرز فردی، ارتباط جنسی با جنس مخالف با عقد شرعی امکان دارد، اما در مرز خانوادگی، پس از ازدواج این امکان برای زن حتی با عقد شرعی وجود ندارد و برای مرد نیز در شرایط خاص امکان دارد. براساس همین تفاوت، تعبیرها یا رفتارهایی هم که از زن و مرد خواسته شده، متفاوت است. در قرآن کریم از مدل رفتاری زن با تعبیر «حافظات» یاد شده است. در روایات نیز تعبیرهایی مانند حفظ، حصن و مانند آن برای زن وارد شده، اما این تعبیر در هیچ منبعی برای مرد مطرح نشده است.

برخی از صاحب‌نظران مسلمان، اصل را بر تک‌همسری گذاشته و چندهمسری را مربوط به شرایط خاص اجتماعی می‌دانند. (ر.ک.، طوسی، ۱۴۰۷هـ.ق، ۴/۶) براین مبنای آن محدود شرعی تعیین می‌شود. در این صورت، حتی مرد نیز هر چند امکان ارتباط جنسی با زن دیگر را چه در قالب ازدواج مجدد یا ازدواج موقت دارد، اما وقتی شرط آن وجود نداشته باشد، ازدواج مجدد یا موقت او خارج از مرز جنسی خانواده تلقی می‌شود. بنابراین، مراد

از مرز جنسی خانواده، تعیین محدوده رابطه جنسی در مقیاس خانواده است و به طور مشخص، حتی ارتباط جنسی مشروع مرد با زن دیگر به دلیل فقدان شرایط جواز، خارج از فرض پژوهش حاضر است. در این نگاه، مرز جنسی خانواده یعنی، محدود شدن روابط جنسی در چارچوب خانواده برای زن و مرد وقتی شرایط و موازین شرعی، موافق ازدواج مرد با زنی دیگر نباشد.

زن و مرد با ازدواج، حق دسترسی جنسی به یکدیگر دارند و نوعی اختصاص جنسی بین آنها به وجود می‌آید (ر.ک.، روم: ۲۱) و هر دو باید نیاز جنسی خود را در چارچوب خانواده ارضا کنند. حال اگر یکی از همسران به صورت غیرشرعی (یا غیرقانونی) و خارج از چارچوب موازین و قیود شرعی (قانونی) نیاز جنسی خود را در خارج خانواده جست‌وجو کند از مرز جنسی خانواده عبور کرده است. از این رو، مراقبت از مرزهای جنسی خانواده هم از نظر عرفی و علمی و هم از نظر شرعی و قانونی برای حفظ انسجام خانواده اهمیت زیادی دارد. چنانچه برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که چندهمسری یا تعدد زوجات، کارکرد خانواده را کاهش می‌دهد. (فرهمند و رضوانی، ۱۳۹۸) این موضوع از مسائل مهمی است که متون دینی به آن پرداخته و آموزه‌های متعددی درباره آن دارد. این آموزه‌ها در تحقیقات، پژوهش‌ها و مقاله‌های متعدد نیز بررسی شده است، اما آنچه در این تحقیقات و تألیفات وجود دارد، رویکرد فردی به موضوع و بیان وظایف جنسی هرکدام از زن و مرد به تنهایی است. این درحالی است که به نظر می‌رسد رویکرد مجموعی و الگوپردازانه می‌تواند نتایج دقیق‌تر و درست‌تری داشته باشد.

گاه متون دینی در یک موضوع خاص، آموزه‌های به ظاهر پراکنده‌ای را مطرح می‌کنند که هرکدام قطعه‌های یک الگو هستند. در این مورد می‌توان به موضوع محافظت از مرز جنسی اشاره کرد. آموزه‌های دینی درباره محافظت از مرز جنسی خانواده بیانگر یک الگوست. سؤال پژوهش حاضر این است که محافظت از مرز جنسی خانواده چه الگوی رفتاری از هرکدام از زن و مرد را می‌طلبد. اجزای این الگو چیست و روابط میان آنها چگونه تعریف می‌شود. پژوهش حاضر با هدف به دست آوردن الگوی محافظت از مرز جنسی خانواده انجام

شد. دلیل اهمیت این موضوع این است که می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های امنیت جنسی قرار گیرد. در الگوی خانواده‌درمانگری سیستمی معنوی که برنامه‌ای برای کمک به خانواده‌ها برای برون‌رفت از چالش‌های مخرب براساس تلاش‌های بالینی چندین ساله است (ر.ک.، جان بزرگی، پسندیده و آذربایجانی، بی‌تا) تلاش شده است الگوهایی با رویکرد معنوی خداسو (ر.ک.، جان بزرگی، ۱۳۹۸) برای این منظور مورد آزمون قرار گیرد. این الگوها برای نظام ورودی (ر.ک.، پسندیده، ۱۳۹۷)، نظام تعاملی (دورنی) (ر.ک.، جان بزرگی و نوری، ۱۳۹۵) و الگوی بخشش برای مشکلات سخت (ر.ک.، آذربایجانی، و همکاران، ۱۳۹۶) تنظیم شده‌اند. از زیرنظام همسری در این الگو براساس مشاهدات بالینی غفلت شده است. پاسخ سؤال اخیر زمینه را برای یک الگوی مداخله‌ای مکمل به‌ویژه با رویکرد پیشگیرانه برای حفظ نظام همسری ایجاد می‌کند.

۲. شیوه اجرا و روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف استخراج الگوی محافظت از مرز جنسی خانواده به روش تحلیلی- اسنادی کلاسیک در مطالعات اسلامی انجام شد که مراحل آن عبارتند از: تشکیل خانواده حدیث، اطمینان از صدور حدیث، تعیین اعتبار حدیث و فهم متن. داده‌های پژوهش با استفاده از روش تجزیه و تحلیل کیفی از نوع بررسی متون متقابل تحلیل و سپس الگوپردازی نظری در چارچوب مشاهدات بالینی و تحلیلی، انجام شد. بدین منظور تمام نقل‌های مربوط به این موضوع جمع‌آوری (خانواده حدیث) و اطمینان نسبت به صدور آن بررسی گردید. همچنین درجه اعتبار احادیث براساس بررسی‌های رجالی (با استفاده از نرم‌افزار نور) و بررسی منبع (براساس جدول اعتبار دارالحدیث) (ر.ک.، طباطبایی، ۱۳۹۳) انجام گرفت. در مرحله بعد، برای یافتن ابعاد روان‌شناختی آن از روش تجزیه و تحلیل محتوایی استفاده شد. براساس این روش، اجزای مختلف هر متن (از نظر محتوایی و نه ادبیاتی) مشخص و کارکردهای آنها مشخص گردید. همچنین از روش بررسی متون متقابل نیز استفاده شد (ر.ک.، آذربایجانی، و همکاران، ۱۳۹۶؛ پسندیده، ۱۳۹۸. الف) که متناسب با برخی روایات اساسی پژوهش حاضر بود.

نکته مهم در پژوهش حاضر رویکرد الگوپردازی است، نه رویکرد محدود و تک‌مؤلفه‌ای

در بررسی متون دینی است. محور اساسی در روش کار در رویکرد الگوپردازی عبارت است از: نخست، بسط نگاه از نقطه‌ای خاص به موضوعی کلان‌تر. در نگاه بسیط و نقطه‌ای فقط هر تک‌آموزه در امور جنسی زن و شوهر بررسی، بر آن تمرکز و مفاد آن تبیین شد. نگاه الگوپردازانه نیازمند توسعه قلمرو از تک‌آموزه‌ها به مجموعه متون متنوع آن است. محور اساسی دوم، تحلیل مجموعه اطلاعات به دست آمده از متون بود؛ یعنی روابط مختلف میان اطلاعات متنوع شناسایی و به‌گونه‌ای کنار چیده شد که ترسیم کاملی از رفتار را نشان دهد. بدین منظور منظور متون جمع‌آوری شده در موضوع مرز جنسی (خانواده کلان احادیث مرز جنسی خانواده) به دو واحد کوچک‌تر مربوط به رفتار زن و مرد تقسیم گردید، سپس مفاد هرکدام از آنها با روش جمع‌بندی و تحلیل خانواده حدیث (ر.ک.، پسندیده، ۱۳۹۸. ب) به دست آمد که یک الگوی رفتاری خاص نسبت به زن و مرد را مشخص نمود (الگوی خرد). سپس، این دو الگوی خرد با یکدیگر ترکیب شده و الگوی کلان مرز جنسی خانواده به دست آمد. این الگو توسط گروهی از نخبگان متشکل از ۵ نفر مسلط به متون دینی و روان‌شناسی مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به مشاهدات بالینی پردازش شد. براین اساس، پس از تحلیل و کدگذاری بیش از ۱۰۰ حدیث و آیات مرتبط با موضوع پژوهش، ۲۳ روایت پس از اعتباریابی و با توجه به آیات قرآن در الگوپردازی، انتخاب و با سه مؤلفه مربوط به مرزهای خانواده (مرزهای درون-بیرون، خود-دیگری و زن-مرد)، تجزیه و تحلیل شد.

۳. یافته‌های پژوهش

در بخشی از متون دینی مربوط به خانواده، مسئله مرز جنسی مطرح شده است که از مجموع آنها می‌توان مدل رفتاری زن و مرد را استخراج کرد. براساس منابع اسلامی، مدل ارتباط جنسی زن و مرد با غریبه، مدلی بسته و ایمنی‌بخش و رفتار جنسی همسران با یکدیگر مدلی باز و رضایت‌بخش است. براساس تفاوت مرز جنسی خانوادگی بین زن و مرد، در متون دینی نیز این موضوع با تفاوت مطرح شده است. برای هرکدام در متون دینی آموزه‌هایی بیان شده که ابعاد مختلف یک الگوی سالم و سازنده را روشن می‌کند.

۳- ۱. الگوی رفتاری معطوف به زن

هدف از این بحث، کشف مدلی از رفتار خانوادگی و زناشویی است که با محوریت زن صورت می‌گیرد. این مدل، چگونگی تعامل زن با شوهر- غریبه را به تصویر می‌کشد که در موقعیت بود- نبود شوهر بروز می‌یابد. براساس روایات اسلامی یکی از موقعیت‌های مهم زندگی خانوادگی حضور و غیبت است. مراد از غیبت به صورت لزوم، مسافرت همسر نیست، بلکه منظور نبود همسران با هم است که شامل چگونگی رفتار با همسر و غیرهمسر می‌شود. بخشی از روایات مربوط به موضوع خانواده این مسئله را تبیین می‌کند.

کلینی در کتاب النکاح الکافی باب چهارم یعنی، باب خیرالنساء حدیثی آورده که در آن تبرج با شوهر و در حصن بودن نسبت به غیرشوهر را از ویژگی‌های زن شایسته می‌داند: «إِنَّ خَيْرَ نِسَائِكُمْ، الْمُتَبَرِّجَةُ مَعَ زَوْجِهَا، الْحَصَانُ عَلَى غَيْرِهِ» (کلینی، ۱۴۲۹ هـ.ق، ۱۰/۵۷۱). وی در باب پنجم همین کتاب بنام باب شرارالنساء، تبرج در غیاب شوهر و در حصن قرارگرفتن نسبت به شوهر را ویژگی زنان ناشایست می‌داند: «أَلَا خَيْرُكُمْ بِشَرَارِ نِسَائِكُمْ؟ الْمُتَبَرِّجَةُ إِذَا غَابَ عَنْهَا بَعْلُهَا، الْحَصَانُ مَعَهُ إِذَا حَضَرَ» (کلینی، ۱۴۲۹ هـ.ق، ۱۰/۵۷۴). شیخ صدوق روایت را به همین شکل در دو باب آورده است (ر.ک.، ابن بابویه، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۳/۳۸۹). طبرسی نیز فقط قسمت زنان ناشایست را در آداب نکاح فصل دوم، آورده است (ر.ک.، طبرسی، ۱۳۷۰). شیخ طوسی نیز در کتاب النکاح التهذیب در باب اختیار الأزواج به نقل از جابرین عبدالله انصاری به گونه‌ای گزارش می‌کند که نشان می‌دهد هردو نقل در یک واقعه بیان شده و همان تعبیرها را ذکر کرده است (ر.ک.، طوسی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۷/۴۰۰). فتال نیشابوری در روضه الواعظین نیز به همین شکل نقل کرده است (ر.ک.، فتال نیشابوری، ۱۳۷۵). از نظر سند هردو نقل کلینی در باب خیرالنساء و شرالنساء و تک نقل شیخ طوسی در باب اختیار الزواج که هردو قسمت را در یک حدیث گزارش کرده، مسند و صحیح است. نقل شیخ صدوق در الفقیه در باب خیرالنساء مسند و صحیح، اما در باب شرالنساء مرفوع و ضعیف است. طبرسی هردو قسمت حدیث را بدون سند از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و نیشابوری حدیث را به نقل از جابرین عبدالله از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل کرده است. اعتبار منبع بدین شرح است: الکافی: الف / ۱؛ تهذیب الاحکام: الف / ۲؛ من لایحضره الفقیه: الف / ۳؛ مکارم الاخلاق: ب / ۴؛ روضه الواعظین: ج / ۴. باتوجه به اعتبار بالای سند

نقل‌های کتاب‌های کافی و تهذیب و یکی از دو نقل کتاب الفقیه، ضعف سند دیگر منابع به این حدیث آسیبی وارد نمی‌کند. براین‌الساس، می‌توان گفت که مطلب نقل شده در این موضوع اعتبار سندی بالایی دارد. از نظر منبع، بالاترین اعتبار مربوط به کافی و پایین‌ترین اعتبار مربوط به روضه‌الواعظین است، اما چون همه نقل‌ها یکسان است اعتبار ملاک، اعتبار کتاب کافی است و بقیه نقل‌ها نیز با اعتبار کافی تقویت می‌شود.

در حدیث دیگری در کتاب کافی آمده است: «رَوْجَةٌ مُؤْمِنَةٌ تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا، وَ تَحْفَظُهَا إِذَا غَابَ عَنْهَا فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهَا؛ هرگاه خداوند بخواهد به کسی خیر دنیا و آخرت را بدهد، همسری به وی عطا می‌کند که در بودنش نگاه به وی مایه سرور و خرسندی باشد و در نبودش حافظ مال و ناموس همسر باشد» (کلینی، ۱۴۲۹ هـ.ق، ۱۰/۳۲۷). در اعتبارسنجی این حدیث، سند صحیح و نیز منبع الف/۱ دارد. در روایت دیگری در کتاب کافی همسرانی که در غیاب شوهر حافظ امانت شوهرند و در حضور وی خشم شوهر را فرومی‌نشانند و وی را به رضایت و آرامش می‌رسانند، بهترین زنان معرفی شده‌اند: «إِذَا غَضِبَ زَوْجُهَا لَمْ تَكْتَحِلْ بِعُمُصٍ حَتَّى يَرْضَى، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا حَفِظَتْهُ فِي غَيْبَتِهَا» (کلینی، ۱۴۲۹ هـ.ق، ۱۰/۳۲۵). این حدیث از نظر سندی مسند و صحیح و از نظر منبع نیز الف/۱ است. در همین منبع در حدیث دیگری آمده است که هیچ بهره‌ای برای مرد مسلمان پس از اسلام، با ارزش‌تر از زن مسلمانی نیست که هنگامی که به او می‌نگرد، مسرورش کند و زمانی که از او دور می‌شود او و مالش را حفظ کند: «تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا، وَ تُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَهَا، وَ تَحْفَظُهَا إِذَا غَابَ عَنْهَا فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهَا» (کلینی، ۱۴۲۹ هـ.ق، ۱۰/۳۲۵). این حدیث از نظر سندی مسند و صحیح و از نظر منبع نیز الف/۱ است.

در حدیثی به نقل از نصایح لقمان به فرزندش آمده است که زن شایسته در حضور، یاور وی در امور زندگی و در غیاب، حافظ امانت اوست: «إِنْ شَهِدَ زَوْجُهَا أَعَانَتْهُ وَإِنْ غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ» و زن ناشایست در حضور سودمند نیست و در غیاب شوهر مایه رسوایی او می‌شود: «إِنْ شَهِدَ زَوْجُهَا لَمْ تَنْفَعُهُ، وَإِنْ غَابَ عَنْهَا فَضَحَتْهُ» (مفید، ۱۴۱۳ هـ.ق). این حدیث مرسل و اعتبار منبع آن ب/۵ است. در کتاب نوادر راوندی به نقل از امیرمؤمنان علی (ع) آمده است که پیش از ازدواج دو رکعت نماز بخوانید و از خداوند متعال همسر شایسته‌ای طلب کنید که یکی از ویژگی‌های وی این باشد: «إِنْ خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهَا حَفِظْتُ، وَإِنْ دَخَلْتُ عَلَيْهَا

سُرَّتْ؛ اگر از نزد او خارج شدم خود را حفظ کند و اگر بر او داخل شدم خوشحالم سازد» (راوندی، بی تا). این حدیث نیز مرسل و اعتبار منبع آن ب/ ۵ است. از نظر اعتبارسنجی فقط حدیث پنجم و ششم ضعیف هستند، اما در کنار دیگر احادیث تقویت می شوند؛ زیرا مضمون آنها در دیگر روایات وجود دارد.

جدول ۱

اعتبارسنجی روایات معطوف به زن

شماره	منبع نقل	اعتبار سند	اعتبار منبع	توصیف
حدیث اول	الکافی	مسند - صحیح	الف/ ۱	عالی
	التهدیب	مسند - صحیح	الف/ ۳	عالی
	الفقیه (باب خیرالنساء)	مسند - صحیح	الف/ ۲	عالی
	الفقیه (باب شرالنساء)	مرفوع - ضعیف	الف/ ۲	خوب
	مکارم الاخلاق	بدون سند	ب/ ۴	ضعیف
	روضه الواعظین	بدون سند	ج/ ۴	خیلی ضعیف
حدیث دوم	الکافی	مسند - صحیح	الف/ ۱	عالی
حدیث سوم	الکافی	مسند - صحیح	الف/ ۱	عالی
حدیث چهارم	الکافی	مسند - صحیح	الف/ ۱	عالی
حدیث پنجم	الاختصاص	بدون سند	ب/ ۵	ضعیف
حدیث ششم	نوادیر راوندی	بدون سند	ب/ ۵	ضعیف

آنچه در سطور قبل بیان شد در حقیقت تشکیل خانواده حدیث است که چهار مرحله کلی دارد (رک.، پسندیده، ۱۳۹۸، الف، ۳/ ۱۱۷) که عبارتند از: انتخاب واژگان؛ اخذ متون؛ دسته بندی متون (در این مرحله مسئله و نکته محوری هر متن پیدا و سپس تفکیک و دسته بندی می شود)؛ و مرحله آخر جمع بندی اطلاعات به دست آمده. این دو مرحله در جدول زیر آمده است:

جدول ۲

مفاهیم استخراج شده از روایات معطوف به زن

شماره	منبع	متن حدیث	مسئله محوری
حدیث اول	الکافی	«الْمُتَبَرِّجَةُ إِذَا غَابَ عَنْهَا بَعْلُهَا، إِحْصَانٌ مَعَهُ إِذَا حَضَرَ» / «إِنَّ خَيْرَ نِسَائِكُمْ... الْمُتَبَرِّجَةُ مَعَ زَوْجِهَا، إِحْصَانٌ عَلَيَّ غَيْرِهِ...»	حصن- تبرج / تبرج- حصن
حدیث دوم	الکافی	«زَوْجَةُ مُؤْمِنَةٍ تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا، وَ تَحْفَظُهُ إِذَا غَابَ عَنْهَا فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهِ»	سرور- حفظ

حدیث سوم	الكافی	«إِذَا غَضِبَ زَوْجُهَا لَمْ يَكْتَلِبْ بَعْضُ حَتَّى يَرْضَى، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا حَفِظَتْهُ فِي غَيْبَتِهِ»	رضایت جویی - حفظ
حدیث چهارم	الكافی	«تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا، وَتَطْبَعُهُ إِذَا أَمَرَهَا، وَتَحْفَظُهُ إِذَا غَابَ عَنْهَا فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهَا»	سرورآوری، اطاعت - حفظ
حدیث پنجم	الاختصاص	«إِنْ شَهِدَ زَوْجُهَا أَعَانَتَهُ وَإِنْ غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ»	اعانه - حفظ
حدیث ششم	نوادیر راوندی	«إِنْ خَرَجَتْ مِنْ عَيْدِهَا حَفِظَتْ، وَإِنْ دَخَلَتْ عَلَيْهَا سَرَبَتْ»	سرورآوری - حفظ

احادیث مورد بحث از نوع احادیث موقعیتی با موقعیت‌های متقابل است که معنای تام و کامل آنها وقتی است که باهم در نظر گرفته شوند. در این روایات دو موقعیت غیبت و حضور وجود دارد که باید در کنار هم قرار داده شوند تا معنای کامل به دست آید. منابع با این رویکرد بررسی شد. نتیجه اینکه در مجموع دو الگوی مثبت و منفی از این روایات استخراج شد که هر کدام در دو موقعیت حضور و غیبت، مدل رفتاری را ارائه می‌دهد. با حذف موارد تکراری کلیدواژه‌های اصلی دو الگوی مثبت و منفی استخراج شد.

جدول ۳

جمع‌بندی مفاهیم استخراج شده از روایات معطوف به زن

الگوی منفی		الگوی مثبت	
موقعیت غیبت	موقعیت حضور	موقعیت غیبت	موقعیت حضور
تبرج - رسوایی	حسن - ناسودمندی	حسن - حفظ	رضایت جویی - سودمندی

شیوه رفتاری زن در بود و نبود شوهر مبتنی بر حسن - تبرج است. معنای اصلی حسن عبارتند از: حراست، قلمرو و مرز داشتن (ابن فارس، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۶۹/۲) و ممانعت (بازداری) (ابن اثیر، ۱۳۶۷/۱، ۳۹۷). این واژه در اصطلاح به معنی موضعی است که امکان دست یافتن به درون آن وجود ندارد و وقتی در مورد زن به کار می‌رود به معنی عفت و ورزی است (فراهیدی، ۱۴۰۹ هـ.ق، ۱۱۸/۳؛ جوهری، ۱۳۷۶، ۲۱۰/۵؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ هـ.ق، ۱۱۹/۱۳). بنابراین، حسن بر عفت و ورزی و حفظ خود از نامحرم دلالت دارد که موجب ایمنی و اطمینان شوهر می‌شود. تبرج از ریشه برج به معنی بروز و ظهور است (ابن فارس، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۲۲۹/۱) و وقتی در مورد زن به کار می‌رود به معنی نمایان کردن زیبایی برای نامحرم است (ابن اثیر، ۱۳۶۷/۱، ۱۱۳؛ صاحب بن عباد، ۱۴۱۴ هـ.ق، ۹۶/۷؛ جوهری، ۱۳۷۶/۱، ۲۹۹؛ فیومی، ۱۴۱۴ هـ.ق، ۴۲/۱). بنابراین، تبرج به معنی آراستن خود برای شوهر و نشانه توجه به نیاز

مرد است. آنچه بر خانواده اثر مثبت می‌گذارد همین ایمنی بخشی و توجه‌ورزی است.

۳-۲. الگوی رفتاری معطوف به مرد

در مدیریت مرز جنسی خانواده، مرد نیز نقش دارد، اما نقشی متفاوت از زن که یکدیگر را تکمیل می‌کنند. آنچه از منابع اسلامی به دست می‌آید، این است که مدل رفتاری مرد در مدیریت مرز جنسی خانواده با مفاهیم عفت، غیرت و تهیاً (آمادگی) بیان شده است.

۳-۲-۱. عفت‌ورزی

عفت‌ورزی از ویژگی‌های است که درباره نقش مرد در مرز جنسی بیان شده است. عفت ترکیبی از شهوت به اضافه نفس مهارشده تعریف شده است. از منظر دینی، عفت‌ورزی افزون بر پرهیز فردی از روابط خارج از ازدواج موجب عفت خانواده و همسر می‌شود. این موضوع چنان در روایات اسلامی اهمیت دارد که کلینی در کتاب *الکافی* بخش نکاح، بابتی را به روایاتی اختصاص داده که اگر مردی از زنان دیگران عفت ورزد زنان او ایمنی جنسی می‌یابند: «بَابُ أَنْ مَنْ عَفَّ عَنْ حَرَمِ النَّاسِ عَفَّ عَنْ حَرَمِهِ». بنابراین، ایمنی جنسی خانواده فقط منحصر در عفت‌ورزی زن نیست، بلکه یکی از راه‌های مهم آن، عفت‌ورزی مرد نسبت به دیگر زنان است. نتیجه عفت‌ورزی و عفت‌ناورزی مرد با قانون عکس‌العمل متوجه خانواده خواهد بود. روایاتی که در این موضوع وارد شده‌اند عبارتند از:

کلینی در حدیث اول از باب فوق در کتاب *الکافی* در روایتی از امام صادق علیه السلام درباره عمل و عکس‌العمل در امور جنسی خانواده آورده است: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ شَرِيفِ بْنِ سَابِقِ أَوْ رَجُلٍ، عَنْ شَرِيفٍ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ أَبِي قُرَّةَ: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَقَامَ الْعَالِمُ الْحِدَارَ، أَوْحَى اللَّهُ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - إِلَى مُوسَى علیه السلام: أَنْتَ مُجَازِي الْأَبْنَاءِ بِسَعْيِ الْأَبَاءِ، إِنْ خَيْرًا فَخَيْرٌ، وَإِنْ شَرًّا فَشَرٌّ، لَاتَزْنُوا فَتَزْنِي نِسَاءُكُمْ، وَمَنْ وَطِئَ فِرَاشَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ وَطِئَ فِرَاشَهُ، كَمَا تَدِينُ تُدَانُ».

اعتبار حدیث از نظر سند، مسند و ضعیف و از نظر منبع الف/۱ است. این حدیث را برقی در کتاب *المحاسن* با همین سند آورده است. اعتبار منبع حدیث *المحاسن* ب/۳ است.

در حدیث دوم از همان باب آمده است: «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: «أَمَا يَحْسَى الَّذِينَ يَنْظُرُونَ فِي أَدْبَارِ النِّسَاءِ أَنْ يُبْتَلَوْا بِذَلِكَ فِي نِسَائِهِمْ؟». این حدیث، مسند و صحیح و اعتبار منبع آن نیز الف/۱ است. این حدیث را

صدوق در کتاب الفقیه (ابن بابویه، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴/۱۹، ح ۴۹۷۳) با سند دیگری که تعلیق دارد از هشام و حفص و حماد بن عثمان نقل کرده است. اعتبار منبع الفقیه ۳/ است.

در احادیث اسلامی، قانون عمل و عکس العمل در عفت و خیانت با تعبیر «مَنْ يَزْنِ يَوْمًا يُزْنِ بِهِ» آمده است. کلینی در حدیث سوم همان باب پیشینه این قانون را آورده است: «مردی زناکار در آخرین نوبتی که پیش زن بدکاره بود از وی شنید به خانه برو که مردی با زن توست. وقتی به خانه برگشت مردی را با زن خود دید. وی شکایت به حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ برد. جبرئیل نازل شد و گفت: کسی که روزی زنا کند با او زنا می‌شود. سپس حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ به آنها نگاه کرد و فرمود: عَفُوا، تَعَفَّ نِسَاؤُكُمْ». اعتبار این حدیث از نظر سند، مرسل و ضعیف و از نظر منبع الف ۱/ است.

در حدیث چهارم رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «از فلان قوم زن بگیرد چون مردانشان عقیف بودند. بنابراین، زنانشان نیز عقیف شدند». در جای دیگر فرمود: «در تورات، قانون عمل و عکس العمل در عفت آمده است: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الْكُوفِيِّ؛ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ جَمِيعًا، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الدَّهْقَانِ، عَنْ دُرُسْتِ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ؛ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَزَوَّجُوا إِلَى آلِ فُلَانٍ؛ فَإِنَّهُمْ عَفُوا، فَعَفَّتْ نِسَاؤُهُمْ، وَ لَا تَزَوَّجُوا إِلَى آلِ فُلَانٍ؛ فَإِنَّهُمْ بَعُؤَا، فَبَعَّتْ نِسَاؤُهُمْ. وَ قَالَ: مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَةِ: أَنَا اللَّهُ قَاتِلُ الْقَاتِلِينَ، وَ مُفْقِرُ الزَّانِينَ؛ أَيُّهَا النَّاسُ، لَا تَزْنُوا فَتَزْنِي نِسَاؤُكُمْ، كَمَا تَدِينُ تُدَانُ». اعتبار این حدیث از نظر سند، مسند و ضعیف و از نظر منبع الف ۱/ است.

در حدیث پنجم از همان باب آمده است: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ رَبَاطٍ، عَنْ عَبْدِ بْنِ زُرَّارَةَ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بَرُّوا آبَاءَكُمْ، يَبْرِكْكُمْ أَبْنَاؤُكُمْ، وَ عَفُوا عَنْ نِسَاءِ النَّاسِ، تَعَفَّ نِسَاؤُكُمْ». این حدیث مسند و صحیح و اعتبار منبع نیز الف ۱/ است. این حدیث را شیخ صدوق در کتاب *الأمالی* (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ص ۲۸۸، ح ۶) با سندی دیگر به شکل مسند و صحیح و در کتاب *الخصال* (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ص ۵۵، ح ۷۵) با سندی دیگر به شکل ضعیف و مرسل و در کتاب *من لا يحضره الفقیه* (ابن بابویه، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۴/۲۱، ح ۴۹۸۵) به شکل مرفوع و ضعیف آورده است.

از مجموع این متون یک مفهوم به دست می‌آید و آن اینکه عفت‌ورزی مرد افزون بر رعایت مرز جنسی خانواده از سوی مرد، براساس قانون عکس العمل موجب حفظ مرز

جنسی خانواده از جانب زن می‌شود. اعتبار اسناد پنج‌گانه این مطلب نیز در مجموع خوب است. از آنجا که مجموع متون مضمون واحدی دارند، می‌توان برای اعتبار آن از اعتبار مجموع متون استفاده کرد.

جدول ۴

اعتبارسنجی روایات عفت‌ورزی معطوف به مرد

شماره	نقل	اعتبار سند	اعتبار منبع	توصیف
حدیث اول	الكافی	مسند- ضعیف	الف/۱	خوب
	المحاسن	مسند- ضعیف	ب/۳	متوسط
حدیث دوم	الكافی	مسند- صحیح	الف/۱	عالی
	الفقیه	مسند- معلق	الف/۳	خوب
حدیث سوم	الكافی	مرسل و ضعیف	الف/۱	خوب
حدیث چهارم	الكافی	مسند و ضعیف	الف/۱	خوب
حدیث پنجم	الكافی	مسند- صحیح	الف/۱	عالی
	الفقیه	مرفوع و ضعیف	الف/۳	خوب
	امالی صدوق	مسند- صحیح	ب/۳	خوب
	خصال	مرسل- ضعیف	الف/۶	خوب

۳-۲-۲. غیرت جنسی

از مسائلی که درباره مرز جنسی خانواده به‌ویژه درباره مردان بیان شده، غیرت است. در منابع اسلامی، متون متعددی به این موضوع پرداخته و جنبه‌های مختلف آن روشن شده است. کلینی روایتی را نقل کرده که خداوند غیور است و غیرتمندان را دوست دارد و به همین دلیل فاحشه‌گری را تحریم کرده است. (ر.ک. کلینی، ۱۴۲۹هـ.ق، ۲۲۹/۱۱) شیخ صدوق نیز این حدیث را در کتاب *من لایحضره الفقیه* (ابن بابویه، ۱۴۱۳هـ.ق) در روایتی طولانی نقل کرده است. نقل *الكافی* از نظر سندی، مرسل و ضعیف است، اما از نظر منبع، بالاترین اعتبار را دارد (الف/۱). نقل *الفقیه* مسند، ولی ضعیف است، اما منبع آن اعتبار خوبی دارد (الف/۳). کلینی در کتاب *الكافی* دو حدیث درباره غیرت خانوادگی آورده که مردان را به دلیل اختلاط زنانشان در بازار سرزش می‌کند و می‌فرماید: «شرم نمی‌کنید؟!» (کلینی، ۱۴۲۹هـ.ق، ۲۳۲/۱۱). این دو حدیث، سند متصل صحیح دارند و منبع آنها نیز بالاترین اعتبار (الف/۱) را دارد. در حدیث دیگری کلینی نقل می‌کند: «آدم بی غیرت، قلبی واژگون دارد.» (کلینی، ۱۴۲۹هـ.ق،

۲۲۹/۱۱) سند این حدیث متصل و موثق است و منبع آن نیز اعتبار بالایی دارد (الف/۱). در حدیث دیگری در کتاب *الکافی* آمده است که در امور حلال، غیرت وجود ندارد (ر.ک.، کلینی، ۱۴۲۹ ه.ق، ۲۳۴/۱۱). سند این حدیث صحیح و منبع آن نیز بالاترین اعتبار را دارد (الف/۱). امام صادق علیه السلام در حدیثی غیرت خانوادگی را مخصوص مردان دانسته و دلیل آن نیز تعدد همسر می‌داند که برای مرد جایز و برای زن ممنوع است. (ر.ک.، کلینی، ۱۴۲۹ ه.ق، ۱۵۷/۱۱) سند این حدیث مرسل و ضعیف، اما اعتبار منبع آن بالاست.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «یکی از سه چیزی که مرد باید در خانواده داشته باشد، غیرت است» (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳). این حدیث مرسل بوده و اعتبار منبع آن ب/۲ است. در مجموع اعتبار احادیث شش‌گانه را می‌توان خوب دانست. نکته محوری این احادیث، ضرورت غیرت برای مرد است. بنابراین، اسناد ارائه شده را می‌توان خوب توصیف کرد.

جدول ۵

اعتبارسنجی روایات غیرت‌ورزی معطوف به مرد

شماره	منبع	اعتبار سند	اعتبار منبع	توصیف
حدیث اول	<i>الکافی</i>	مرسل-ضعیف	الف/۱	خوب
	<i>الفقیه</i>	مسند-ضعیف	الف/۳	خوب
حدیث دوم	<i>الکافی</i>	متصل-صحیح	الف/۱	عالی
حدیث سوم	<i>الکافی</i>	متصل-موثق	الف/۱	عالی
حدیث چهارم	<i>الکافی</i>	متصل-صحیح	الف/۱	عالی
حدیث پنجم	<i>الکافی</i>	مرسل-ضعیف	الف/۱	خوب
حدیث ششم	تحف	مرسل	ب/۲	متوسط

بررسی متن روایات بالا، نکات کلیدی و محوری زیر را به دست می‌دهد.

جدول ۶

مفاهیم روایات غیرت‌ورزی معطوف به مرد

شماره	منبع	متن حدیث	مفهوم محوری
متن اول	<i>الکافی</i>	إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - غَيُورٌ يُحِبُّ كُلَّ غَيُورٍ، وَ لِعَبْرَتِهِ حَرَمَ الْفَوَاحِشِ ظَاهِرِهَا وَ بَاطِنِهَا	غیور بودن خدا - غیرت مبنای تحریم
متن دوم	<i>الکافی</i>	يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ، نَبَّهْتُ أَنْ نَسَاءَكُمْ يُدْفَعَنَّ الرِّجَالُ فِي الطَّرِيقِ، أَمَا تَسْتَحْيُونَ؟ وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ: «أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: أَمَا تَسْتَحْيُونَ وَ لَا تَعَارُونَ نَسَاءَكُمْ يُخْرِجُنَّ إِلَى الْأَسْوَاقِ، وَ يُرَاحِمُنَّ الْعُلُوجَ»	تنافی غیرت با اختلاط زن و مرد

متن سوم	الكافی	إِذَا لِمَ بَغَرَ الرَّجُلُ، فَهُوَ مِنْكُوسِ الْقَلْبِ	بی غیرتی و واژگونی قلب
متن چهارم	الكافی	لَا غَيْرَةَ فِي الْجَلَالِ	نبود غیرت در امور حلال
متن پنجم	الكافی	إِنَّ اللَّهَ - عَزَّوَجَلَّ - لَمْ يُجْعَلِ الْغَيْرَةَ لِلنِّسَاءِ، إِنَّمَا جَعَلَ اللَّهُ الْغَيْرَةَ لِلرِّجَالِ	اختصاص غیرت به مردان
متن ششم	تحف العقول	و غَيْرَةَ بِنَحْوِ	حصن، کارکرد غیرت مرد

از مجموع این روایات معتبر می‌توان نتیجه گرفت که غیرت یکی از ویژگی‌های پیامبران و حتی خداوند متعال است که موجب تعیین مرز و ممنوعیت ورود به قلمروی شخصی می‌شود (حصن) و فرد بی‌غیرت، قلب واژگون دارد و مورد سرزنش معصومان قرار گرفته است. همچنین تصریح شده که مبنای غیرت، حرام الهی است. بنابراین، در جایی که حرام الهی وجود ندارد غیرت نیز معنا ندارد، پس بر مرد لازم است که در حراست از مرز خانواده غیرت داشته باشد.

۳ - ۲ - ۳. ارضای جنسی

رکن سوم مدل رفتاری مرد ارضای نیاز جنسی زن است. از این موضوع در روایات اسلامی بحث شده است. بخشی از آنها به آمادگی‌های جنسی و بخشی دیگر به ارضای جنسی می‌پردازند.

در کتاب کافی و الفقیه امام کاظم علیه السلام در پاسخ به راوی که از خضاب کردن ایشان تعجب کرده است پاسخ جالبی می‌دهد: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِيهِ أَوْ غَيْرِهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَهْمٍ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام اخْتَضَبَ، فَقُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ، اخْتَضَبْتَ؟! فَقَالَ: نَعَمْ، إِنَّ التَّهَيُّةَ مِمَّا يَزِيدُ فِي عَقَّةِ النِّسَاءِ وَ لَقَدْ تَرَكَ النِّسَاءُ الْعَقَّةَ بِتَرْكِ أَزْوَاجِهِنَّ التَّهَيُّةَ. ثُمَّ قَالَ: أَيْسُرُكَ أَنْ تَرَاهَا عَلَى مَا تَرَكَ عَلَيْهِ إِذَا كُنْتَ عَلَى غَيْرِ تَهَيُّةٍ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: فَهُوَ ذَاكَ».

(کلینی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۵/۵۷۶؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۱/۱۲۲)

سند نقل کافی مرسل و ضعیف، اما اعتبار منبع آن عالی است (الف/۱). سند الفقیه متصل و صحیح و اعتبار منبع آن الف/۳ است. همین جریان در جلد ۶ کتاب کافی با کمی تفاوت نقل شده است. این نقل سندی صحیح دارد. شبیه این روایت از امام رضا علیه السلام نیز نقل شده است. این روایت مرسل و اعتبار منبع آن ب/۴ است.

- از امام کاظم علیه السلام روایت شده است: «آراستگی مرد برای زن، بر عفت او می افزاید». (طبرسی ۱۳۷۰) این روایت بدون سند و اعتبار منبع آن ب/۴ است.

- امام صادق علیه السلام یکی از سه چیزی را که مرد در رابطه با همسرش از آنها بی نیاز نیست، دلبری از راه خودآرایی دانسته است. (ابن شعبه، ۱۳۶۳) این روایت بدون سند بوده و اعتبار منبع آن ب/۲ است.

- امام صادق علیه السلام از زاویه دیگری به موضوع ارضای جنسی پرداخته و یکی از علل خیانت زنان را ارضا نشدن توسط مرد می داند. (کلینی، ۱۴۲۹ ه.ق، ۱۱/۳۰۶) سند حدیث مرسل و ضعیف است.

مضمون حدیث چهارم به شکل دیگری توسط شیخ صدوق نیز نقل شده است. (ر.ک. ابن بابویه، ۱۴۱۳ ه.ق، ۳/۵۳۹) سند این روایت مسند و ضعیف و اعتبار منبع آن نیز الف/۳ است.

شیخ صدوق در کتاب *الخصال* آورده است: «اگر کسی همسری داشته باشد و با او ارتباط جنسی نداشته باشد و او به گناه افتد گناه او بر مرد است». (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ۲/۵۳۹) سند این حدیث موقوف است. نقل دیگری نیز بلافاصله بعد از این حدیث با تفاوت اندکی بیان شده که سند آن نیز مرسل و ضعیف است. اعتبار منبع نیز الف/۶ است.

جدول ۷

اعتبارسنجی روایات ارضای جنسی معطوف به مرد

حدیث	نقل	اعتبار سند	اعتبار منبع	توصیف
حدیث اول	<i>الکافی</i> (ج ۵)	مرسل-ضعیف	الف/۱	خوب
	<i>الکافی</i> (ج ۶)	متصل-صحیح	الف/۱	عالی
	<i>الفقیه</i>	متصل-صحیح	الف/۳	عالی
حدیث دوم	<i>مکارم الاخلاق</i>	مرسل	ب/۴	متوسط
	<i>مکارم الاخلاق</i>	مرسل	ب/۴	متوسط
حدیث سوم	تحف	مرسل	ب/۲	متوسط
حدیث چهارم	<i>الکافی</i>	مسند-ضعیف	الف/۱	متوسط
حدیث پنجم	<i>الخصال</i>	موقوف	الف/۳	متوسط
حدیث ششم	<i>الخصال</i>	مرسل-ضعیف	الف/۳	متوسط

روایات مربوط به نقش آراستگی مرد و ارضای نیاز زن اعتبار خوبی دارند که در جدول ۷

آمده است. محتوای این متون، سه نکته دارد: نکته اساسی اینکه عفت‌ورزی مرد بر عفت‌ورزی زن اثر می‌گذارد. نکته دوم اینکه مکانیزم اثرگذاری نیز دوچیز است: نیاز جنسی زن و برانگیختن عواطف مثبت او. نکته سوم، دستور دین به آراستگی جنسی مرد برای زن است که می‌تواند بر مبنای دو نکته پیشین باشد. این مجموعه، ارضای نیاز جنسی زن را برآورده کرده و از این راه عفت‌ورزی زن را تقویت می‌کند.

جدول ۸

مفاهیم روایات ارضای جنسی معطوف به مرد

شماره	منبع	متن حدیث	مفاهیم محوری
متن اول	الکافی / الفقیهه / مکارم الاخلاق	إِنَّ التَّهَيُّئَةَ مِمَّا تَزِيدُ فِي عِفَّةِ النِّسَاءِ، وَلَقَدْ تَرَكَ النِّسَاءُ الْعِفَّةَ يَتَرَكَ أَزْوَاجَهُنَّ التَّهَيُّئَةَ نِمَّ قَالَ: أَيْسُرُكَ أَنْ تَرَاهَا عَلَى مَا تَرَكَ عَلَيْه إِذَا كُنْتَ عَلَى غَيْرِ تَهَيُّئَةٍ؟ قَلْتُ: لَا. قَالَ: فَهُوَ ذَاكَ	اثر عفت مرد بر عفت زن / نیاز زن به آراستگی جنسی مرد
متن دوم	مکارم/الاخلاق	تَهَيُّئَةُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ مِمَّا تَزِيدُ فِي عِفَّتِهَا	اثر آراستگی مرد بر عفت زن
متن سوم	تحف العقول	وَاسْتِعْمَالُهُ اسْتِمَالَةً قَلْبِهَا بِالْمَهَيُّئَةِ الْحَسَنَةِ فِي عَيْنِهَا	اثر آراستگی مرد بر تسخیر قلب زن
متن چهارم	الکافی	مَنْ جَمَعَ مِنَ النِّسَاءِ مَا لَا يَنْكِحُ، فَزَنَى مِنْهُنَّ شَيْءٌ، فَإِلَيْكُمْ عَلَيْهِ	ارضای کردن زن توسط شوهر
متن پنجم	الخصال	مَنْ اتَّخَذَ مِنَ الْإِمَاءِ أَكْثَرَ مِمَّا يَنْكِحُ أَوْ يُنْكِحُ فَإِلَيْكُمْ عَلَيْهِ	ارضای کردن زن توسط شوهر
متن ششم	الخصال	مَنْ اتَّخَذَ جَارِيَةً فَلَمْ يَأْتِهَا فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ أُتِيَتْ مُحْزَمًا كَانَ وَرُؤُوسًا ذَلِكَ عَلَيْهِ.	ارضای کردن زن توسط شوهر

براساس این متون، این گمان که تنها زنان باید خود را آماده کنند و اهل تبرج باشند، باطل است و تأکید شده است که زنان نیز به آراستگی مردان و ارضا شدن توسط آنها نیاز دارند. از این رو، به مردان سفارش شده است که خود را بیارایند و نیاز جنسی زنان را برآورده کنند تا وفای خانوادگی و پاک‌دامنی همسرانشان افزایش یابد. خلاصه اینکه مدل رفتاری مرد در موقعیت درون-برون خانواده یعنی، عفت، غیرت-تهیا و ارضاست. عفت و غیرت مربوط به بیرون سیستم است با این تفاوت که عفت ناظر به رفتار مرد در رابطه خودش با نامحرم و غیرت ناظر به رابطه غریبه با همسرش است که ایمنی جنسی را تأمین می‌کند. تهیا و ارضا نیز مربوط به رابطه آزاد و باز مرد با همسر خود در درون خانواده است.

الگوی منفی		الگوی مثبت		
درون خانواده (همسر)	بیرون خانواده (غریبه و نامحرم)	درون خانواده (همسر)	بیرون خانواده (غریبه و نامحرم)	
حصن	زنا/ تبرج / عدم اطمینان	تبرج / سرور / یاری	حصن / حفظ	زن
عدم تهیاً / عدم ارضا	زنا/ عدم غیرت	تهیاً / نظافت	عفت / غیرت	مرد

درباره مرز جنسی از سویی دو متغیر درون و بیرون خانواده و از سوی دیگر دو متغیر مرد و زن وجود دارد. در مرز جنسی هم باید رابطه جنسی با درون و بیرون خانواده مطرح شود و هم باید وظیفه مرد و زن مورد توجه قرار گیرد. برای هرکدام از متغیرها در متون دینی آموزه‌هایی وجود دارد (جدول ۹) که با تحلیل و کنارهم قراردادن آنها می‌توان الگوی ناظر به مرزهای جنسی خانواده را استخراج کرد.

بر اساس متون دینی آنچه درباره مدل رابطه مثبت با بیرون خانواده آمده عبارت است از: حصن، عفت و غیرت. بر این اساس، هرکدام از زن و مرد باید نسبت به رابطه جنسی با بیرون خانواده عفت‌ورزی داشته باشند و خود را در حصن قرار دهند. مرد باید مرزبانی کرده و از حریم جنسی خانواده پاسداری کند. بر اساس روایات اسلامی این شیوه عملکرد از طرف هرکدام از همسران موجب امنیت و اطمینان در طرف مقابل می‌شود. برای پایداری سیستم خانواده به امنیت و اطمینان جنسی نسبت به بیرون خانواده نیاز است که با عفت‌ورزی مرد و زن و نیز غیرت‌ورزی مرد حاصل می‌شود. این مورد ایمنی جنسی را مطرح می‌کند. مراد از ایمنی جنسی حفظ مرز با نامحرم در امور جنسی است که موجب احساس امنیت و اطمینان جنسی می‌شود. در طرف مقابل، شیوه منفی وجود دارد که موجب ناامنی و احساس خطر جنسی می‌شود. در ادبیات دین این بحث با واژه‌های تبرج، زنا و مانند آن آمده است. در الگوی منفی هرکدام از زن و مرد با رفتار غیرعفیفانه با نامحرم موجب احساس ناامنی و عدم اطمینان و خیانت می‌شوند، اما روی دیگر این سکه رابطه با درون خانواده در امور جنسی است.

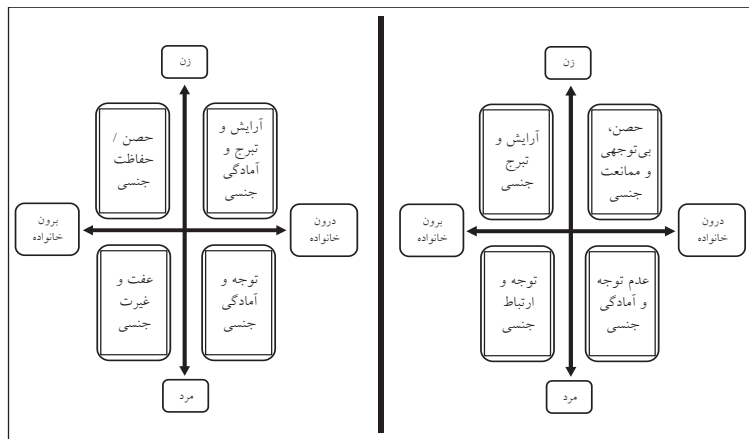
در ادبیات دین، رفتار مثبت این بخش با واژه‌هایی مانند تبرج و تهیاً (آمادگی) آمده است. این نشان می‌دهد که در رابطه جنسی درون خانواده، همسران باید نسبت به یکدیگر باز بوده و زمینه‌های ارضای نیاز جنسی را آماده کنند. در متون دینی درباره این بعد رابطه به صورت صریح از رابطه جنسی پیشرفته صحبت نشده و فقط در معرض قرار دادن و مهیا بودن آمده است که نشانه توجه به نیاز جنسی طرف مقابل است هرچند به رابطه نزدیک جنسی نرسد. از این رو، با تعبیر توجه جنسی مفهوم پردازی می‌شود. الگوی منفی رابطه جنسی درون خانوادگی عبارت است از: منع جنسی (خود را در دژ قرار دادن) و مهیا نبودن که نشانه اهمیت ندادن به نیاز جنسی همسر در درون سیستم خانواده است. می‌توان گفت که الگوی مثبت رابطه جنسی در موقعیت درون-برون خانوادگی دو رکن اساسی دارد: یکی ایمنی جنسی و دیگری، توجه جنسی که به اختصار ایمنی-توجه جنسی نامیده می‌شود؛ یعنی هرچه توجه جنسی معطوف به همسر باشد میزان ایمنی جنسی افزایش می‌یابد و هرچه توجه معطوف به غیرهمسر باشد زمینه نایمنی جنسی فراهم می‌شود.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

تفاوت مرز فردی با مرز خانوادگی در امور جنسی اقتضائات خاص خود را دارد. در روایات اسلامی این موضوع مورد توجه قرار گرفته است. در پژوهش حاضر ۲۳ حدیث گردآوری و پس از اعتبارسنجی با رویکرد الگوپردازانه بررسی شده است. تلقی عمومی آن است که مرز جنسی خانواده ناظر به زن و رابطه او با بیرون خانواده است، اما بررسی متون چیز دیگری را نشان می‌دهد. در این متون چند مؤلفه وجود دارد که بدون آنها نمی‌توان تحلیل درستی از دیدگاه دین درباره مرز جنسی خانواده به دست آورد. یکی از آنها مؤلفه درون-برون خانواده، دیگری مؤلفه زن-مرد و سومی مؤلفه خود-دیگری است. این بدان معناست که الگوی مرز جنسی خانواده فقط ناظر به زن نیست، بلکه ناظر به مرد نیز هست. بدون عملکرد صحیح مرد، حفظ حریم جنسی خانواده دشوار است. همچنین الگوی مرز جنسی خانواده فقط ناظر به بیرون خانواده نیست، بلکه ناظر به درون خانواده نیز هست. بدون توجه به رفتار جنسی درون خانواده حفظ حریم جنسی خانواده سخت است. سوم اینکه، فقط ناظر به رفتار خود نیست، بلکه ناظر به رفتار با دیگران نیز هست. با توجه به قانون عکس‌العمل،

تجاوز به حریم جنسی دیگران، تجاوز دیگران به حریم جنسی خود را به دنبال دارد. در این فضا، ازسویی عفت زن و مرد نسبت به بیرون خانواده و نیز غیرت مرد در مرزبانی از خانواده، امنیت بیرونی خانواده را تأمین می‌کند. همچنین خودآرایی (تبرج) و آمادگی (تهیا) جنسی، زمینه ارضای نیاز جنسی را در درون خانواده به وجود می‌آورد. فراهم بودن زمینه ارضای جنسی و هرگونه عدم ارتباط جنسی با برون خانواده، امنیت جنسی خانواده را تأمین می‌کند. قرار دادن مؤلفه برون سیستم خانواده در کنار مؤلفه درون خانواده نکته مهمی است. با توجه به مجموعه متون می‌توان نتیجه گرفت که رابطه درون و بیرون سیستم در موضوع جنسی رابطه‌ای معکوس است؛ یعنی منع جنسی و عفت‌ورزی نسبت به بیرون سیستم با ارضای جنسی درون سیستم ارتباط دارد و برعکس، ارتباط جنسی در بیرون سیستم با منع جنسی و سردی جنسی در درون سیستم همراه است. این بدان معناست که رفتار جنسی زوجین در بیرون و درون سیستم خانواده معکوس یکدیگر است. اگر هرکدام بیرون از خانواده رفتار باز جنسی داشته باشند، پیش‌بینی می‌شود درون خانواده رفتاری بسته خواهند داشت و برعکس اگر بیرون خانواده رفتار جنسی بسته داشته باشند پیش‌بینی می‌شود درون سیستم رفتاری باز خواهند داشت. الگوی آسیب‌شناختی و سالم حفظ مرزهای جنسی در شکل زیر روشن شده است. سمت راست شکل ۱ الگوی بیمارگونه و مخرب، و سمت چپ شکل ۱ الگوی سالم این روابط را نشان می‌دهد.

شکل ۱: الگوی آسیب‌شناختی و سالم حفظ مرزهای جنسی در خانواده

یافته پژوهش حاضر با یافته‌های محققان دیگر مانند هوشیاری و همکاران (۱۳۹۹)، ویلینسون و دیگران (۲۰۱۲)، توتل و دیگران (۲۰۱۵)، همسوست. حتی وقتی این توجه جنسی به غیر از همسر از راه شبکه‌های مجازی باشد نیز احساس ناامنی جنسی را در درون خانواده و رابطه همسری گسترش می‌دهد (مک‌دنیل، و دیگران، ۲۰۱۷، دروین، و دیگران، ۲۰۱۵). برخی پژوهش‌های داخلی همسو با یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهند که میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر احساس تنهایی اثر ندارد، اما با خیانت زناشویی (اعم از خیانت جنسی یا عاطفی) رابطه مثبت و معنادار دارد (ر.ک. درتاج، رجیبان دهبیری، فتح‌اللهی و درتاج، ۱۳۹۷؛ حدیدی، ۱۳۹۸). نکته مهم اینکه مدیریت توجه جنسی بر اساس الگوی پژوهش حاضر باعث می‌شود که مشکلات خانواده در جلسات مشاوره بهتر حل شود. باکوم و همکاران (۲۰۱۷) نشان دادند که نایمینی جنسی، خانواده یا زوجین را نسبت به درمان مقاوم می‌کند. هرچند عوامل مختلفی سبب شکل‌گیری الگوی آسیب‌شناختی ایمنی-توجه جنسی می‌شود، اما توجه دادن زوجین به این الگو و تمرین برای درونی‌سازی آن به سلامت خانواده کمک می‌کند. برای حفظ مرز جنسی خانواده، تقویت عفت‌ورزی زن و مرد نیاز است تا از شکستن مرز جنسی خانواده خودداری کنند و تقویت غیرت‌ورزی نیاز است تا از مرز جنسی خانواده پاسداری شود. همچنین آموزش و مهارت‌افزایی در ارضای جنسی خانواده نیاز است تا نیاز جنسی تأمین شود و زمینه‌گرایش به بیرون برای ارضای نیاز کاهش یابد. هرکدام از اینها نیازمند طراحی برنامه‌های آموزشی منسجم و کارآمد است. از آنجاکه الگوی ارائه شده در پژوهش حاضر الگوی نظری برای بخشی از یک مداخله برای مشکلات زوجین است با محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌باشد و نیازمند بررسی حجم وسیع‌تری از منابع دینی و به‌ویژه داده‌های تحلیلی منتشر شده است. پیشنهاد می‌شود پژوهش حاضر با یافته‌های تجربی مقایسه و نواقص آن شناسایی و تکمیل شود.

فهرست منابع

۱. ابن‌اثیر، مبارک‌بن محمد (۱۳۶۷). *النهايه في غريب الحديث والاثر*. قم: اسماعیلیان.
۲. ابن‌شعبه حرانی، حسن‌بن علی (۱۳۶۳). *تحف العقول*. تصحیح: غفاری، علی‌اکبر. قم: جامعه مدرسین.
۳. ابن‌فارس، احمد (۱۴۰۴هـ.ق). *معجم مقاییس اللغة*. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
۴. ابن‌منظور، محمدبن مکرم (۱۴۱۴هـ.ق). *لسان العرب*. بیروت: دارالفکر.
۵. ابن‌بابویه (شیخ صدوق)، محمدبن علی (۱۳۶۲). *الخصال*. مصحح: غفاری، علی‌اکبر. قم: جامعه مدرسین.

۶. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمدبن علی (۱۳۷۶). *الامالی*. تهران: انتشارات کتابچی.
۷. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمدبن علی (۱۴۱۳ ه.ق). *من لایحضره الفقیه*. مصحح: غفاری، علی اکبر. قم: جامعه مدرسین.
۸. آذربایجانی، مسعود، پسندیده، عباس، و جان بزرگی، مسعود (۱۳۹۶). مدیریت داخلی سیستم خانواده براساس گذشت در آیات و روایات: یک مداخله کوتاه مدت. *نشریه اخلاق و حیانی*، ۱(۶)، ۳۳-۵۵.
۹. پسندیده، عباس (۱۳۹۶). روش فهم روان شناختی متون دینی (فرمد): بررسی تک متن. *نشریه روان شناسی اسلامی*، ۶، ۶۷-۹۱.
۱۰. پسندیده، عباس (۱۳۹۸ الف). روش فهم روان شناختی متون دینی. قم: بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی.
۱۱. پسندیده، عباس (۱۳۹۸ ب). *فقه الحدیث*. قم: دارالحدیث.
۱۲. پسندیده، عباس، جان بزرگی، مسعود، و آذربایجانی، مسعود (۱۳۹۷). الگوی نظری مداخله انعطاف نفوذناپذیری در خانواده درمانگری سیستمی معنوی. *نشریه علوم حدیث*، ۱(۲۳)، ۲۴-۴۶.
۱۳. جان بزرگی، مسعود (۱۳۹۸). *درمان چندبعدی معنوی: یک رویکرد خدا سو*. قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۴. جان بزرگی، مسعود، پسندیده، عباس، و آذربایجانی، مسعود (بی تا- منتشر نشده). *خانواده درمانگری سیستمی معنوی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۵. جان بزرگی، مسعود، و نوری، ناهید (۱۳۹۵). اثر خانواده درمانگری سیستمی معنوی بر رضایت زناشویی و کنش ورزی خانواده (الگوی مهر و قدرت). *نشریه اسلامی زنان و خانواده*، ۶(۴)، ۹-۳۸.
۱۶. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶). *الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیه*. بیروت: دارالعلم للملایین.
۱۷. حدیدی، معصومه (۱۳۹۸). رابطه بین میزان استفاده از شبکه های مجازی با خیانت زناشویی در بین مراجعه کنندگان به بخش مشاوره کلانتری تنکابن. *نشریه علمی دانش انتظامی مازندران*، ۳۷، ۱۶۷-۲۰۲.
۱۸. درتاج، فریبا، رجبیان دهنزیری، مریم، فتح الهی، فیروزه، و درتاج، فتنانه (۱۳۹۷). رابطه میزان استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی با احساس تنهایی و خیانت زناشویی در دانشجویان. *نشریه روان شناسی تربیتی*، ۴۷(۱۴)، ۱۱۹-۱۴۰.
۱۹. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی (بی تا). *النوادر*. قم: دارالکتاب.
۲۰. صاحب بن عباد (۱۴۱۴ ه.ق). *المحیط فی اللغة*. بیروت: عالم الکتب.
۲۱. طباطبایی، محمدکاظم (۱۳۹۳). *منطق فهم حدیث*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۲۲. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰). *مکارم الاخلاق*. قم: شریف رضی.
۲۳. طوسی، محمدبن حسن (۱۴۰۷ ه.ق). *تهذیب الاحکام*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۲۴. فتال نیشابوری، محمدبن احمد (۱۳۷۵). *روضه الواعظین و بصیره المتعظین*. قم: انتشارات رضی.
۲۵. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ ه.ق). *کتاب العین*. قم: نشر هجرت.
۲۶. فرهنگد، مهناز، و رضوانی، زهره (۱۳۹۸). ساختار و عملکرد خانواده در خانواده های تک همسر و چندهمسری. *نشریه جامعه شناسی کاربردی*، ۳(۳۰)، ۱۳۵-۱۷۴.
۲۷. فروتن، سید کاظم، و اخوان تقوی، محمد حسین (۱۳۹۰). بررسی نقش سلامت جنسی در خانواده ایرانی. *نشریه قضاوت*، ۷۱، ۲۸-۳۴.
۲۸. فیومی، احمدبن محمد (۱۴۱۴ ه.ق). *المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر*. قم: دارالهجرت.
۲۹. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ ه.ق). *الکافی*. تهران: الاسلامیه.
۳۰. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۲۹ ه.ق). *الکافی*. قم: دارالحدیث.
۳۱. مفید، محمدبن محمد (۱۴۱۳ ه.ق). *الاختصاص*. قم: کنگره جهانی شیخ مفید.
۳۲. هوشیاری، جعفر، صفورایی پاریزی، محمد مهدی، جزایری، حمید، و تقیان، حسن (۱۳۹۹). مرزهای درونی خانواده از نگاه روان شناسی و قرآن کریم. *نشریه اسلامی زنان و خانواده*، ۳(۸)، ۹-۳۲.
33. Alexaner, K. A., & Fannin, E. (2014). Sexual Safety and Sexual Security among Young Black Women Who Have Sex with Women and Men. *JOGN nursing. Journal of obstetric, gynecologic, and neonatal nursing*, 43(4), DOI: 10.1111/1552-6909.12461.
34. Barkow, J. H., Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*. New York: Oxford University Press.
35. Baucom, D. H., Gordon, K. C., & Snyder, D. K. (2017). *Integrative Treatment for*

- Infidelity, In: Fitzgerald, J. Foundations for Couples Therapy.* New York: Routledge.
36. Bowlby, J. (1973). *Separation: Anxiety and anger.* New York: Basic Books.
 37. Buss, D. M. (1995). Evolutionary psychology: a new paradigm for psychological science. *Psychology Inquiry*, 6, 1-30.
 38. Cosmides, L., & Tooby, J. (1994). *Origins of domain specificity: the evolution of functional organization.* Cambridge: Cambridge University Press.
 39. Coulter, M. J. (2021). *Spiritual Care of Gay Men in Committed Relationships: An Evidenced-Based Intercultural Approach.* In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy. Advisor. Carrie Doehring.
 40. Daly, M., Wilson, M., & Weghorst, S. J. (1982). Male sexual jealousy. *Ethology and Sociobiology*, 3, 11-27.
 41. Drigotas, S. M., Safstrom, A., & Gentilia, T. (1999). An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 509- 524.
 42. Drouin, M., Miller, D. A., & Dibble, J. L. (2015). Facebook or Memory: Which Is the Real Threat to Your Relationship? *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 18 (10), 561- 566.
 43. Eagly, A., & Wood, W. (1991). Explaining sex differences in social behavior: A metaanalytic perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 306- 315.
 44. Fenigstein, A., & Peltz, R. (2002). Distress over the infidelity of a child's spouse: A crucial test of evolutionary and socialization hypotheses. *Personal Relationships*, 9, 301- 312.
 45. Gabor, I., Keitner, G. I., Heru, A. M., & Glick, I. D. (2009). *Clinical Manual of Couples and Family Therapy.* American: Psychiatric Publishing.
 46. Greenan, D. E., & Tunnel, G. (2003). *Couple Therapywith Gayman.* NewYork: Guilford.
 47. Hyde, J. S., & DeLamater, J. (2000). *Understanding human sexuality.* New York: McGraw-Hill.
 48. McDaniel, B. T., Drouin, M., & Cravens, J. D. (2017). Do You Have Anything to Hide? Infidelity-Related Behaviors on Social Media Sites and Marital Satisfaction. *Computers in Human Behavior*, 66, 88- 95.
 49. Symons, D. (1979). *The evolution of human sexuality.* New York: Oxford University
 50. Tuttle, J. D., & Davis, S. N. (2015). Religion, Infidelity, and Divorce: Reexamining the Effect of Religious Behavior on Divorce Among Long-Married Couples. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56(6), 475- 489.
 51. Wilkinson, R. T., Littlebear, S., & Reed, S. (2012). A Review of Treatment With Couples Post-Affair: An Emphasis on the Use of Disclosure. *The Family Journal*, 20(2), 140- 146.

